Ford Madox Ford

Az utolsó angol úriember

II.
SOHA TÖBBÉ...

Lazi
KÖNYVKIADÓ
Szeged

Első fejezet

Ki itt belépett a nyirkos éjszakából, egy rendetlen, négyszögletes helyiségben találta magát, hol a levegőben szállongó port barnára és narancsszínűre festette a fény. Az épület alakja a gyerekrajzok házaira emlékeztetett. A barna ruhás emberi testekre, amelyek három csoportot alkottak, a tölcsér formájú vaslemezzel letakart lyukacsos vödörben izzó koksz fénye rézsárga pöttyöket szórt. Két férfi, mintha alacsonyabb rangú lenne, a parázstartó mellé kuporodott; négy másik pedig, kettőkettő a kalyiba két végében, leírhatatlan közönnyel és csüggedten hajolt az asztala fölé. Az ajtónyílás fekete paralelogrammája feletti ereszből szabályos időközönként kicsordult az összegyűlt csapadék; a kitartóan hulló csöppek hangja szinte zenei dallamot alkotott. A kályha melletti férfiak, akik a sarkukon guggoltak (bányászok voltak) mély, kántáló tájszólással, alig hallhatóan beszélgetni kezdtek. Beszédük szűnni nem akaró, monoton, lélektelen dünnyögésnek hangzott. Mintha az egyik valami hosszú, hosszú történetet mesélt volna a társának, aki erre állatias morgással felelt, nyugtázván a hallottakat, s jelét adván együttérzésének…

Egy óriási teástálca csapódott a földre mennydörgésszerű robajjal, melynek hangja az eget egészen a láthatár fekete gyűrűjéig betöltötte. Ezernyi vaslemezdarabka jajdult fel: „pak-pak-pak”. Aztán a következő pillanatban megremegett a barakk döngölt padlója, a dobhártyák befelé nyomódtak, a világegyetemet tompa zaj járta át, az embereket roppant visszhangok taszították a falnak – jobbra, balra – vagy lefelé az asztalnak, és az éjszaka szünet nélkül ropogott, mint távoli erdők avarjában a tűz. A padlón gubbasztó férfiak egyikének kályha fölé

hajló arcát megvilágította a kicsorduló fény; ajka valószerűtlenül vörös és telt lett, s ő csak mondta és mondta a magáét…

A padlón guggoló emberek Walesből származó bányászok voltak: az egyikük, aki a Rhondda-völgyből jött, még nem volt nős; pontardulaisi illetőségű társa viszont igen; a felesége egy mosodát üzemeltetett, mióta ő – nem sokkal a háború kitörése előtt – felhagyott a vájárkodással. Az ajtótól jobbra lévő asztalnál két tiszthelyettes ült; az egyikük Suffolkból származott, és tizenhat évig szolgált őrmesterként harctéri ezrednél, a másik pedig kanadai angol volt. A helyiség másik végében ülő két százados közül az egyik skóciai születésű fiatal hivatásos tiszt volt, aki Oxfordban végzett; a másik, egy már csaknem középkorú, nagydarab yorkshire-i: ő az angol tartalékhadseregnél szolgált. A földön kuporgó futárok egyike azon dühöngött, hogy az idősebb századostól nem kapta meg a kért eltávozási engedélyt, pedig nagyon szerette volna megtudni, hogy feleségének, aki időközben eladta a mosodáját, a vevő miért nem fizette még ki a vételárat. A másik eközben egy tehénen töprengett. A barátnője, aki Caerphilly felett egy hegyi farmon dolgozott, egy fura tehénről írt neki: fekete-fehér holsteini – az már bizony csakugyan fura egy tehén! Az angol főtörzs az újonckontingens kényszerű késlekedése miatt szinte már könnyezve méltatlankodott. Éjfél is lesz, mire elindíthatják őket. Nem helyénvaló így feltartani az embereket. Nem szeretik, ha várniuk kell, és ha feltartják őket. Elégedetlenkedni kezdenek. Nincs ínyükre az ilyesmi. És azt sem értette, hogy a szállásmesternek miért nincs elég gyertyája raktáron az álcalámpáikhoz… Semmi okuk nem volt rá, hogy megvárassák az embereket, hogy feltartsák őket. Nemsokára vacsorát is kell kapniuk. Az meg nem fog tetszeni a szállásmesternek. Akkor aztán mérgelődhet. Esti fejadagokat kell szereznie, ami viszont alaposan a felborítja a számításait. Kétezer-kilencszázkilencvennégy adag vacsora, szorozva adagonként másfél pennyvel! De akkor sem járja, hogy éjfélig várakoztassák az embereket, ráadásul vacsora nélkül! Elégedetlenek lesznek, ráadásul most mennek először a frontra, a szegény ördögök!

A kanadai főtörzs egy disznóbőrbe kötött jegyzetfüzet miatt aggódott, amit a városban vételezett az ellátmányosoknál. Elképzelte, milyen is lenne, ha magával vinné egy szemlére, hogy a hadsegédnek egy jelentést vagy valami hasonlót felolvasson belőle; igen elegánsan mutatna, miközben ő délcegen kihúzza magát. De valahogy nem emlékezett rá, hogy betette-e a málhazsákjába. Nála nincs, az egyszer biztos. Megtapogatta a jobb és a bal mellényzsebét, a jobb és a bal nadrágzsebét, valamint a tőle karnyújtásnyira egy szegen lógó kabátja összes zsebét. Egyáltalán nem volt biztos benne, hogy a pucere berakta-e ezt a jegyzetfüzetet a málhazsákjába, noha szigorúan meghagyta neki. Felettébb bosszantó helyzet. A mostani jegyzetfüzetét Ontarióban vásárolta, de az már meghajlott és be is szakadt, úgyhogy nem szívesen vette elő, ha valamelyik birodalmi tiszt kérdezett egy-egy lista felől. Nem fest vele túl hízelgő képet a kanadai csapatokról. Bosszantó. A kanadai tiszthelyettes egyébként eredetileg árverési kikiáltóként kereste a kenyerét. Ha ez így megy tovább, úgy vélte, éjjel fél kettő is lesz, mire az egységet kivezénylik a pályaudvarra, és bevagonírozzák. S továbbra is rendkívül bosszantotta, hogy mi van a jegyzetfüzettel. Be lett téve, vagy nem? Már elképzelte, ahogy jelentés közben délcegen kihúzza magát, és igencsak jó benyomást tesz majd, amikor a hadsegéd rákérdez valamilyen számra vagy egyébre. Biztosra vette, hogy most, midőn már Franciaországban tartózkodnak, a hadsegédek mind birodalmi tisztek lesznek. Micsoda bosszúság!

Egy rettentő csattanás dermesztő dolgokat közölt ezekkel az emberekkel külön-külön és együttvéve is. E halált okádó zaj után minden más hang csak döbbent csendnek hatott, s belesajdult az ember füle, amint hallotta, ahogy a vér lüktet az ereiben. A fiatal százados hevesen pattant fel a helyéről, és nehézkesen leakasztotta a szögről a szíját; az idősebb lassan oldalra lépett, és az asztal felett lefelé mutatott az egyik kezével. Látta jól, hogy a rettenetesen kimerült fiatalember, aki egyébként a rangidős tiszt volt közöttük, szinte magánkívül van. A fiatal százados éles, sértő hangon szidalmazni kezdte a társát. Ám szavait alig lehetett hallani, mint ahogy az idősebbét

sem, aki ugyancsak keményen, kurtán válaszolt, miközben továbbra is lefelé mutatott. Az angol főtörzs odaszólt a beosztottjának (persze ő is tudta, hogy amit mond, az szinte nem is hallható), hogy Mackenzie századosnak ismét rohama van. Érezte, amint a kétezer-kilencszázharmincnégy katonája iránt érzett gyöngéd szánalomtól csordultig telt szívében megfogan a vágy, hogy a fiatal tisztről is gondoskodhasson. Mackenzie százados, akin átmenetileg kitört az őrület, őfelsége hadseregének legrátermettebb tisztje, közölte a kanadaival; jóllehet jelen pillanatban úgy viselkedik, mint aki becsavarodott. Őfelsége hadseregének legjobb tisztje. Nem egyszerűen jó: a legjobb. Higgadt és okos, bátor, akár egy hős. És nagyon vigyázott a katonáira a fronton. Az ember nem is hinné… A lelke mélyén persze tudta, hogy egy tiszt fölött gyámkodni nem lesz könnyű dolog. Egy őrvezetőnek vagy egy fiatal őrmesternek az ember nyíltan a képébe vághatja a tanácsait. Egy tiszt esetében viszont az ilyesmit csak virágnyelven lehet közölni. Nehéz ügy. Hál' istennek, az idősebb százados viszont igen megbízható ember, aki mindig meg tudja őrizni a hidegvérét. Ahogy a közmondás is tartja: jó az öreg a háznál.

Síri csend lett.

– Elvétették, el ám! – hallatszott a Rhondda-völgyi katona hangja riasztó tisztasággal. Vakító fények villództak az ajtónyíláson keresztül látható barakkok tetején.

– Nem tudom, minek kell azokkal a rohadt keresőfényekkel díszkivilágítást csinálni, az istenit neki! – panaszkodott pontardulais-i társa a maga kántáló tájszólásában. – Hogy a hunok[2] repülői jól lássanak minket? Lehet, hogy ezeknek mindegy, de én szeretném a rohadt viskómat még viszontlátni abban a rohadt Mumblesban!

– Ha lehetne, kicsit kevesebb trágárságot, Morgan 09! – vetette oda az angol főtörzs.

– Na szóval, mondom… – folytatta Morgan 09 társa – akárhogy is, fura egy tehén lehet. Egy fekete-fehér holsteini…

2. Németek.

A fiatalabb százados mintha lélekben már feladta volna, hogy kövesse a beszélgetés fonalát. Két kezével az asztalra támaszkodott:

– Honnan a francból veszi a bátorságot, hogy nekem parancsolgasson? Az elöljárója vagyok. Honnan a büdös… honnan a jó büdös francból? Nekem ne parancsolgasson senki, ha… – A hangja elcsuklott. Érezte, hogy az orrlyukai szokatlanul kitágultak, s hogy milyen hideg a beszívott levegő. Mintha egy aljas összeesküvés áldozata lett volna. – Ön… meg az a strici tábornoka! – Egyre erősödött benne a vágy, hogy éles rohamkésével elnyisszantsa bizonyos emberek torkát. Azzal megszabadulhatna az őt nyomasztó lelki tehertől. De ennek a nagydarab fickónak a parancsa: „Üljön le!", megbénította a végtagjait. Kimondhatatlan gyűlöletet érzett. Bárcsak meg tudná mozdítani a kezét, hogy elővegye azt az éles kést!…

– Azt meg, aki megvette a rohadt mosodámat – folytatta Morgan 09 –, Williamsnek hívják… Arra még csak gondolni sem merek, hogy a Castell Gochból való Evans Williams lehet az, mert akkor rögtön dezertálnék.

– Megutálta a borját – tért rá újra a saját történetére a Rhondda-völgyi katona. – Egy pillanat alatt megutálta… – Hogy a tisztek miről beszélgettek, arra egyikük sem figyelt. A tisztek mindig csak unalmas dolgokról társalognak. De mi üthetett abba a tehénbe, hogy úgy megutálta a borját? Ott Caerphilly felett a hegyekben? Ahol őszi reggeleken az egész hegyoldalt pókhálók borítják. Úgy csillognak a napfényben, mint az ólomüveg. Azt a tehenet biztosan megátkozták.

A fiatal százados az asztal fölé görnyedt, és hosszú elmélkedésbe kezdett a rangidősségről és a katonai hierarchiáról. Mindkét oldal érveit előadta, saját magával vitatkozva. Elképesztő tempóban beszélt. Az ő előléptetése Gheluvelt[3] után jelent meg a közlönyben, a társáé pedig csak egy évvel később. Viszont amaz volt az egység állandó parancsnoka, őt magát pedig csak az ellátással és fegyelmezéssel kapcsolatos problémák

3. Flandriai falu, melynek közelében véres csaták folytak az I. világháborúban.

megoldására vezényelték ide. Ettől azonban még nincs joga azt parancsolni neki, hogy üljön le! Mi a fenére akart célozni ezzel? Bárcsak tudná! Most valami körről kezdett beszélni, egyre gyorsabban. Amint a kerülete teljessé lesz az atom szétbomlásával, eljő a világvége. Az ezredfordulóra nem lesz már senki, aki parancsolgasson, és senki, aki teljesítse a parancsokat. Ő addig azért persze engedelmeskedik az utasításoknak.

Az idősebb tisztet súlyos problémák aggasztották. Ésszerűtlenül nagy egységet kapott, egy rögtönzött parancsnokságot tele használhatatlan, állandóan cserélődő tisztekkel, munkakerülő altisztekkel és a szinte az összes gyarmatról idevezényelt csapatokkal, amelyek nincsenek ahhoz hozzászokva, hogy szinte a semmiből kell megoldaniuk mindent. Ráadásul az ellátásukért felelős egység, mivel már régóta létezik, kizárólag a brit birodalom egységének tekinti magát, ezért rossz néven veszi, ha ő bármit is kérni merészel. Mindez már épp eléggé megnehezítette a mindennapjait; és akkor ott voltak még a kínzó magánéleti problémái is! Csak nemrég engedték ki a kórházból; zsákvászonnal bélelt barakkjában (melyet egy Angliában szabadságát töltő szanitéctiszttől kapott) majd megfulladt a forróságtól, ha az olajkályhát begyújtották (ha viszont nem fűtöttek, elviselhetetlenül hideg és nyirkos lett); arról a tisztiszolgáról pedig, akire a szanitéctiszt a barakkot bízta, kiderült, hogy beszámíthatatlan. Ráadásul a német légitámadások az utóbbi időben már folyamatossá váltak. A táborban az emberek úgy össze voltak zsúfolva, mint valami szardíniásdobozban. A városban képtelenség volt közlekedni. Azokat az egységeket, amelyek az újoncok előkészítésével voltak megbízva, utasították, hogy lehetőleg feltűnés nélkül végezzék a munkájukat. Ezeket a újonccsapatokat csak éjszaka volt szabad útnak indítani. De hogyan lehetséges ez egy ekkora létszámú csapatnál, ha a légitámadások miatt tíz perc után két órára elsötétül minden? Mindenkinek kilenc különböző nyomtatványa volt, csatolmányokkal, amelyeket mind neki kellett aláírnia. Persze nagyon helyes, hogy ezekről a szegény ördögökről pontos nyilvántartást vezetnek. De hogyan tegyék? Kétezer-kilencszázkilencvennégy embert kell elindítania ma éjjel, és ha ezt

a számot beszorozzuk kilenccel, huszonhatezer-kilencszáznegyvenhatot kapunk. Lyukasztógépet a dögcédulákhoz persze nem tudtak vagy nem akartak adni neki, a fegyvermestertől meg nem lehet elvárni, hogy a saját feladatai mellett még ötezerkilencszáznyolcvannyolc dögcédulát is kilyukasszon.

A másik százados közben szakadatlanul ontotta magából az összefüggéstelen frázisokat. Tietjensnek már elege volt a körről és az ezredfordulóról szóló előadásából. Aki egy kicsit is értelmes, azt az ilyesmit hallva elfogja az aggódás: hiszen lehet, hogy veszélyes elmebaj kezdetét jelzi… De amúgy semmit sem tudott a fickóról. Túl sötét hajú, túl snájdig és talán túl szenvedélyes is, mintsem hogy első pillantásra kiváló aktív tisztnek látsszék. Pedig ennyi kitüntetéssel (még külföldi is van közte!) mégiscsak kiváló tisztnek *kell* lennie… A tábornok is így nyilatkozott a levelében, melyben mintegy mellékesen megjegyezte, hogy a latintudásával elnyerte az alkancellári díjat. Azon tűnődött, vajon Campion tábornok tisztában van-e az alkancellári díj jelentőségével. Arra jutott, hogy valószínűleg nem, mert úgy fűzte hozzá ezt az információt a leveléhez, ahogy egy bennszülött törzsfőnök akasztja magára barbár nyakékét. Lehet, hogy csak azt akarta érzékeltetni, hogy ő, Lord Edward Campion tábornok mennyire művelt ember. Sohasem lehet tudni, hol üti fel a fejét a hiúság.

Ez a fickó túl sötét hajú és túl snájdig ahhoz, hogy remek tiszt legyen: mégis remek tiszt. És ez a magyarázat. Az indulatok visszafojtása az őrületbe kergeti őket. Bizonyára már 1914 óta higgadtan, fegyelmezetten, türelmesen és mindent elfojtva kellett viselkednie – s mindezt a pokol tüze, a fülsiketítő robbanások, a vér, a sár és az eldobált konzervdobozok kulisszája előtt… És az idősebb tiszt valóban úgy képzelte el a fiatalabbat, mint életnagyságú portrét – valamilyen okból szétvetett lábakkal, a tűz pirosának és a vér vörösének háttere előtt… Felsóhajtott: ilyen volt annyi millió ember élete…

Lelki szemeivel látta maga előtt az újoncegységet, mind a kétezer-kilencszázkilencvennégy embert, akik több mint két hónapon keresztül álltak az ő parancsnoksága alatt (ami az adott körülményekhez képest hosszúnak mondható). Cowley főtörzs-

őrmesterrel együtt a lehető leggyöngédebben ügyeltek rájuk: figyeltek a harci kedvükre, az erkölcsi tartásukra, a lábukra, az emésztésükre, az érzékeny lelkükre, a nők iránti vágyaikra… Szinte látni vélte, ahogy hosszú sorban menetelnek a kietlen tájon, a hadoszlop eleje pedig eltűnik a föld alatt – akár az állatkertben a víznyelőbe kúszó óriáskígyó… Odakint szállnak alá, a messzi távolban, ama áthatolhatatlan határ előtt, amely a föld mélyéből indulva az egek magasságáig ér…

Mérhetetlen csüggedtség, végtelen zűrzavar, végtelen ostobaság, végtelen alávalóság. Ezek az emberek végtelenül cinikus, felelőtlen intrikusok kezébe kerültek, akiknek a hosszú folyosókon szőtt tervei lelki kínokat okoztak szerte a világon. Játékszerek csupán, minden kínjuk és szenvedésük csak ihletet ád a szép szavakhoz a szívtelen vagy éppenséggel esztelen politikusok beszédeiben. Abban az barna sártengerben, a tél kellős közepén száz- és százezer embert tologatnak fel s alá… A szentségit, mintha csak diók lennének, melyeket szarkák kapdosnak fel szeszélyesen, és dobálnak a hátuk mögé… Pedig emberek, nem statisztikai változók. Emberek, akikről gondoskodni kell. Mindegyiküknek van gerince, térde, térdnadrágja, nadrágtartója, fegyvere, otthona; különböző szenvedélyeik vannak, nőügyeik, haverjaik, ivócimboráik, halovány sejtéseik a világegyetemről, tyúkszemük, örökletes betegségük, zöldségesboltjuk, az egyiknek tejkihordó vállalkozása van, a másiknak újságosbódéja, kölykeik vannak és cafka feleségük… A katonák: az egyszerű bakák! És a szegény tisztek. Isten óvja őket! Az alkancellári latin-díj nyertesei…

Ez a különös, szerencsétlen… díjazott, úgy tűnt, nem bírja a csatazajt. Úgy gondolja, itt csendnek kellene lennie… És igaza van. De még mennyire! Csendnek és nyugalomnak kellene lenni ezen a helyen, ahol a vágóhídra szánt állatokat készítik föl… az újoncokat! Olyan helynek kellene lennie, ahol az emberek elmélyedhetnek a gondolataikban, vagy akár imádkozhatnak is. Ahol az egyszerű közlegények békében megírhatják az otthoniaknak utolsó levelüket, amelyben pontosan megörökítik, milyen borzalmas is a fegyverek hangja.